

บทวิจารณ์หนังสือ

ชื่อเรื่อง : พระพุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
(พ.ศ. 2325 – 2352)

ผู้เขียน : สายชล สัตยานุรักษ์

ผู้วิจารณ์ : ทัศนะกิจ อินญาโส¹
Tanakit Inyaso

อาจารย์ที่ปรึกษา : ผศ. (พิเศษ) ดร. สรวิษฐ์ วงษ์สะอาด²
Asst. Prof. Dr. Sorawit Wongsard

Received: June 13, 2024 Revised: June 13, 2024

Accepted: September 17, 2024

บทนำ

หนังสือเล่มนี้มีชื่อเรื่อง “พระพุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 – 2352)” ผู้เขียนโดย “สายชล สัตยานุรักษ์” หนังสือของท่านเคยเป็นที่ยอมรับกันมานานว่าชนชั้นในระบอบแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์พยายามที่จะฟื้นฟู “ความเป็นกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาใหม่” งานเขียนทางประวัติศาสตร์ในระยะ 4-5 ปีที่ผ่านมาให้ภาพของสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมกับความคิดของชนชั้นนำในต้นรัตนโกสินทร์ก่อนการทาสถิตสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 ผลงานของท่านสร้างแรงบันดาลใจและช่วยให้เห็นถึงคู่ทางที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดทางพระพุทธศาสนาของไทยในยุคเริ่มต้นของสมัยรัตนโกสินทร์ที่ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้เพื่อการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดของไทยอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญระยะหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย เพราะนอกจากจะเป็นระยะที่ราชอาณาจักรอยุธยาได้แตกสลายลงและมีการสถาปนาระบบการเมืองขึ้นมาใหม่แล้ว ยังเป็นระยะที่มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมมาก

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

² อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดังนั้นความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับยุคนี้ทั้งในส่วนที่สืบเนื่องและส่วนที่เปลี่ยนแปลงจากสมัยอยุธยา จะช่วยให้เข้าใจวิวัฒนาการของสังคมไทยชัดเจนขึ้นสำหรับความเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนานั้น เห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงเป็นนักรบเท่านั้นไม่ หากแต่ทรงมีบทบาทในทาง พระพุทธศาสนาอย่างมาก พระองค์โปรดฯ ให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก โปรดฯ ให้แต่งและแปลคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนา โปรดฯ ให้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามและพระพุทธรูปทรงตราภาพพระสงฆ์และทรงตรา กฎหมายเพื่อสอนธรรมแก่คนทั้งปวง ฯลฯ จึงน่าสนใจที่จะหาคำอธิบายหรือความหมายของกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนาดังกล่าวภายในสภาพแวดล้อมทางสังคมในขณะนั้น โดยพิจารณาจากกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ในแง่ที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับกิจกรรมด้านอื่นๆ เนื่องจากชนชั้นนำในรัชกาลที่ 1 สถาปนารัฐขึ้นมาใหม่ ทำให้เห็นว่าน่าจะเน้นความเคลื่อนไหวทางพระพุทธศาสนาในแง่มุมมองที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสำคัญที่รัฐซึ่งตั้งขึ้นใหม่ เผชิญอยู่ คือปัญหาการสร้างเสถียรภาพทางการเมือง ความคิดทางพระพุทธศาสนาสามารถตอบสนองต่อ ปัญหาได้ในด้านของอุดมการณ์แห่งรัฐ

ดังนั้นหนังสือเล่มนี้ จึงมุ่งจะศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมและสภาพการณ์ ทางการเมืองจากสมัยปลายอยุธยา ที่มีผลต่อความคิดทางพระพุทธศาสนา และความสัมพันธ์ระหว่าง ความคิดทางพระพุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองอันเป็นอุดมการณ์ของรัฐในรัชกาลที่ 1 ทั้งนี้ด้วยความหวังว่าจะช่วยเพิ่มความกระจ่างให้แก่ยุคเริ่มต้นของสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นรากฐานของยุคต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดทางพระพุทธศาสนาและความคิดทางการเมืองของชนชั้นนำ ในยุคนี้จะเป็นพื้นฐานให้เข้าใจความเคลื่อนไหวทางความคิดของไทยในระยะต่อมาได้เป็นอย่างดี เพราะมี ร่องรอยให้เห็นว่าการไหว้หรือความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นนำสมัยรัตนโกสินทร์ ได้เริ่มขึ้น เพราะอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 3 ไม่ แต่มีความเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่สัมพันธ์กับความ เปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทยและเพื่อตอบสนองต่อปัญหาภายในของไทยเองมาตั้งแต่ก่อนหน้านั้นนาน พอสสมควร และความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นรากฐานรองรับความเปลี่ยนแปลงในระยะต่อมามีผลให้ความ เปลี่ยนแปลงในสังคมไทยระยะก่อนและหลังสนธิสัญญาเบาริงมีลักษณะคลี่คลายขยายตัวมากกว่าจะเป็นการ เปลี่ยนแปลงนั่นเอง

ดังนั้นหนังสือเล่มนี้มีข้อจำกัดในด้านหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหลักฐานของราช สำนัก และข้อจำกัดในด้านความรู้ความสามารถของผู้เขียน ทำให้ไม่สามารถศึกษาความคิดทางศาสนาและ การเมืองของคนทุกกลุ่มในสังคม โดยเฉพาะความคิดของประชาชนตลอดจนผลที่อุดมการณ์ของรัฐมีต่อ สังคมหรือต่อวิถีของประวัติศาสตร์ได้ จำเป็นต้องเลือกเน้นเฉพาะความคิดที่เป็นอุดมการณ์ของรัฐซึ่งราช สำนักสถาปนาขึ้น

หนังสือเล่มนี้ ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นหลักโดยอ่านเอกสารทั้งชั้นต้นและชั้นรองเพื่อให้ได้ ความรู้ที่จะช่วยในการพัฒนาคำถามและสมมุติฐาน ต่อจากนั้นจะทำการวิเคราะห์หลักฐานชั้นต้นเป็นส่วน ใหญ่โดยตรวจสอบและประเมินคุณค่าของหลักฐานแล้วประมวล เรื่องราวขึ้นจากหลักฐานทั้งหมดที่ได้มา อาศัยเค้าโครงเรื่องและสมมุติฐานที่วางไว้เป็นแนวในการวิเคราะห์ แต่จะเปลี่ยนแปลงโครงเรื่องและตั้ง สมมุติฐานใหม่เมื่อไม่ได้รับการรับรองจากหลักฐานวิธีการเช่นนี้จะช่วยให้ได้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะเฉพาะ

ของยุคสมัยที่ทำการศึกษา ในด้านหลักฐานเอกสาร หมวดธรรมคดี หมู่ไตรภูมิโลกวิจิตรัญชัย หมู่ปภิณกธรรม ต่างๆ หมู่พระราชปจฉา หมู่ตำราภาพ หมู่แปลเรื่องต่างๆ เอกสารหมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 หนังสือไตรภูมิโลกวิจิตรัญชัยฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง) กฎหมายตราสามดวง พระราชสาส์น สารตรา ร่างตรา เป็นแหล่งที่ความคิดทางการนั้น ได้รับการบันทึกไว้ในลักษณะต่างๆ จึงใช้เป็นหลักในการวิเคราะห์อุดมการณ์ของรัฐที่ราชสำนักสถาปนาขึ้นได้เป็นอย่างดีเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม-การเมืองที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างชนชั้น สภาพการณ์ของสังคมความคิดทางศาสนา และหลักการของพระพุทธศาสนาที่ได้รับการเน้นเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐ นั้นเอง

เนื้อหา

เนื้อหาของหนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 – 2352)” มีทั้งหมด 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสมัยปลายอยุธยาถึงธนบุรีและลักษณะทั่วไปของความคิดทางศาสนา ส่วนที่ 2 สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และลักษณะทั่วไปของความคิดทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่ 3 สภาพการณ์ทางการเมืองที่มีผลต่อการกำหนดความคิดทางการเมืองเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐ และส่วนที่ 4 พระพุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองในรัชกาลที่ 1 จะเห็นได้ว่า ในแต่ละส่วนมีความสำคัญพยายามที่จะทำให้รัฐแบบจักรวรรดิอันมีกรุงรัตนโกสินทร์เป็นศูนย์กลางมีเสถียรภาพทางการเมืองราชสำนักในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้สถาปนาอุดมการณ์ของรัฐขึ้นใหม่นอกจากจะเพื่อแก้ปัญหาความแตกต่างหลากหลายของคติเกี่ยวกับกษัตริย์และการปกครองซึ่งจะเป็นช่องทางให้ผู้อื่นสามารถตั้งตัวเป็นผู้นำทางการเมืองจนเป็นอันตรายต่อพระราชอำนาจแล้วยังมุ่งตอบสนองต่อปัญหาทางการเมืองที่สำคัญๆ ในระยะแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ได้แก้ปัญหาการสร้าง ความชอบธรรมแก่ระบบการเมืองและผู้ปกครองปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธจักรกับอาณาจักร และปัญหาในระบบไพร่

ส่วนที่ 1 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสมัยปลายอยุธยาถึงธนบุรีและลักษณะทั่วไปของความคิดทางศาสนา

ในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงของจากสมัยปลายอยุธยาถึงธนบุรีและลักษณะทั่วไปของความคิดทางศาสนา เพราะว่าสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยาที่มีพระพุทธศาสนาในระยะปลายอยุธยา ที่มีลักษณะสำคัญของความคิดทางพระพุทธศาสนาในปลายอยุธยา โดยมีลักษณะทั่วไปของความคิดทางพระพุทธศาสนาในสมัยธนบุรีที่มีสาระสำคัญของอุดมการณ์แห่งรัฐที่ราชสำนักพยายามเน้นคือความคิดที่ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งคนทั้งหลายอัญเชิญให้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติทรงทำหน้าที่เป็นประธานในการจรโลง"ธรรม"ตามทวศนะของพระพุทธศาสนาในฐานะธรรมิกราชาธิราชคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์โดยเฉพาะพระปัญญาคุณและพระกรุณาคุณยังผลให้พระองค์ทรงปฏิบัติภารกิจทั้งในการฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรโดยบริบูรณ์ ในการฝ่ายพุทธจักรพระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยโปรดฯ ให้รวบรวมพระพุทธรูปและพระบรมธาตุสำคัญอันเป็นที่เคารพสักการะจากหัวเมืองและประเทศราชมารักษไว้

ในกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดฯ ให้สังคายนาพระไตรปิฎกให้บริสุทธิ์ และทรงสั่งสอนดูแลให้พระสงฆ์ ในจักรวรรดิดำรงอยู่ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในการฝ่ายอาณาจักร ทรงพระกรุณาพระราชทานซึ่งพระโอวาทานุศาสน์สั่งสอนเจ้าประเทศราช พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และอาณาประชาราษฎร์ทั่วไปให้เข้าใจพุทธธรรม เพื่อจะรู้ว่าอะไรจะละเว้นอกุศลกรรมและประกอบแต่กุศลกรรม หากเกิดมีการกระทำอันไม่ชอบด้วยธรรมพระองค์จะทรงพิจารณาพิพากษาคดีและลงทัณฑ์ผู้กระทำผิด เพื่อไม่ให้มีคนพาลหรือคนร้ายอยู่ในจักรวรรดิ และเพื่อป้องกันไม่ให้คนพาลกันกระทำการทุจริตซึ่งจะยังผลให้ตกไปสู่อบายภูมิ

เพราะว่าภารกิจของธรรมิกราชาธิราชในการฝ่ายพุทธจักรและฝ่ายอาณาจักรจะเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน การที่ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองช่วยให้พุทธธรรมบริสุทธิ์ พระสงฆ์และฆราวาสทั่วไปมีโอกาสได้เรียนรู้และเข้าใจพุทธธรรมที่ถูกต้องและสามารถมีการกระทำที่ชอบธรรม การทำสงครามซึ่งเป็นการฝ่ายอาณาจักรก็เป็นไปเพื่อจรรโลงธรรม กล่าวคือ การทำสงครามกับพม่าเป็นการปราบปรามฝ่ายอธรรมซึ่งทำอันตรายพระพุทธศาสนา และเป็นการช่วยเหลือพม่ารพม่าให้ “พ้นชีวิตอันตรายอกุศลกรรม” นอกจากนี้ยังเป็นการปกป้องราษฎร ให้พ้นจากการเบียดเบียนของพม่าข้าศึก “ราษฎรได้ตั้งบ้านเรือนเป็นสุขได้สร้างกองการกุศล พระบวรพระพุทธศาสนารุ่งเรือง” การที่ทรงแผ่ขยายพระราชอำนาจออกไปยังเมืองลาวและเมืองเขมรก็เพื่อจะทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในเมืองลาวและเขมร และสั่งสอนดูแลให้คนทั้งปวงในประเทศนั้นประพฤติธรรม ทรงดูแลการทำมาหากินของราษฎรให้ปลอดภัยจากภัยธรรมชาติและโจรผู้ร้าย ตลอดจนภัยสงคราม ก็เพื่อให้ได้ผลผลิตเต็มเม็ดเต็มหน่วยสามารถทำบุญให้ทานเป็นการกุศลสืบไป ส่วนพระสงฆ์ที่มีได้ลำบากด้วยอาหารบิณฑบาตก็จะสามารถบำเพ็ญศีล สมาธิ และปัญญา

ส่วนที่ 2 สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และลักษณะทั่วไปของความคิดทางพระพุทธศาสนา

สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และลักษณะทั่วไปของความคิดทางพระพุทธศาสนา สภาพเศรษฐกิจและสังคม ในรัชกาลที่ 1 มีการแบ่งชนชั้นทางการเมืองกับความคิดทางพระพุทธศาสนา ที่มีลักษณะเป็นกรรมพีมากขึ้น อุดมการณ์ของรัฐจึงเป็นความคิดที่มีลักษณะมนุษยนิยม กล่าวคือ เป็นความคิดเกี่ยวกับผู้ปกครองซึ่งเป็นมนุษย์และทำการปกครองโดยอาศัยปัญญาไม่ใช่โดยการมีอำนาจเหนือธรรมชาติของพระเจ้า คนทั้งปวงในรัฐจะบรรลุอุดมคติของชีวิตได้ก็ด้วยปัญญาของแต่ละคน รัฐดำรงอยู่เพื่อให้เกิดสถานะที่เอื้อให้แต่ละคนได้ดำเนินชีวิตในวิถีทางที่ถูกต้อง นั่นคือการเพิ่มพูนปัญญาให้มีความเข้าใจธรรมลึกซึ้งยิ่งขึ้นซึ่งจะยังผลให้มีการกระทำอันชอบด้วยธรรมมากขึ้นทุกทีและบรรลุพระนิพพาน ในที่สุดการมีความคิดแบบกรรมพีคเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเลือกเน้นคติธรรมิกราชาธิราชเพราะคติธรรมิกราชาธิราชเป็นคติที่พระองค์จะทรงปฏิบัติได้จริงๆ ต่างจากคติจักรพรรดิซึ่งมนุษยธรรมดาไม่อาจจะกระทำได้จริง จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพยายามปฏิบัติภารกิจต่างๆ ของธรรมิกราชาธิราชเพื่อให้ความคิดอันเป็นอุดมคติ ปรากฏเป็นจริงขึ้น การอ้างพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ไม่เป็นการเพียงพอที่จะยืนยันถึงสิทธิธรรมในการครองราชย์ ทรงพิสูจน์สิทธิธรรม

ของพระองค์ด้วยการแสดงออกให้เป็นที่ปรากฏว่าทรงปฏิบัติพระราชภารกิจต่อสังคมโดยบริบูรณ์โดยอาศัยคุณสมบัติที่พระโพธิสัตว์มีอยู่

เพราะว่าราชสำนักแห่งกรุงรัตนโกสินทร์พยายามสถาปนาอุดมการณ์ของรัฐที่ตอบสนองต่อปัญหาทางการเมืองในเวลานั้น การเน้นความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชพระมหากษัตริย์แห่งอังวะ และเหนือกว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรุงรัตนโกสินทร์เป็นศูนย์ ความซึ่งปฏิบัติภารกิจในการจรรโลงธรรมโดยบริบูรณ์ ก็เพื่อให้เป็นที่ยอมรับว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงมีสิทธิธรรมที่จะเป็นใหญ่เหนือผู้ปกครองหัวเมืองและประเทศราช เหนือกว่า รุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาซึ่งได้ธำรงรักษาพระพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์ถูกต้องเป็นแบบอย่างแก่นานาประเทศทำให้มีความชอบธรรมที่จะเป็นศูนย์กลางของ "จักรวรรดิ" ความคิดที่ว่าธรรมิกราชาธิราชทรงเป็นผู้นำสูงสุดของพุทธจักร พระสงฆ์อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์และการควบคุมดูแลของพระองค์และพึงรับเอาคำสั่งสอนของพระองค์เอื้อให้พระมหากษัตริย์มีโอกาสควบคุมพระสงฆ์ได้มากขึ้น การเน้นให้คนทั้งปวงบำเพ็ญทาน รักษาศีล และปฏิบัติตามทศกัณฐกรรมด้วยความเข้าใจ จะมีส่วนช่วยจัดระเบียบและควบคุมสังคมในระหว่างที่กลไกของระบบไพร้อย่อนแอและมีปัญหาเกี่ยวกับมูลนายรุ่นใหม่ที่หลุดลอดจนปัญหาจากการเข้ามาของไพร่ต่างชาติ นอกจากนี้หลักการของพระพุทธศาสนาที่ได้รับการเน้นเพื่อเป็นพื้นฐานรองรับอุดมการณ์ของรัฐยังให้ความสำคัญแก่ความคิดที่ว่ามนุษย์มีสภาพชีวิตต่างกันเนื่องจากมีอดีตกรรมต่างกัน ทำให้แต่ละคนยอมรับสภาพชีวิตของตน ซึ่งนำไปสู่การยอมรับระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในเวลานั้นด้วย

ส่วนที่ 3 สภาพการณ์ทางการเมืองที่มีผลต่อการกำหนดความคิดทางการเมืองเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐ

ปัญหาการสร้าง ความชอบธรรมแก่ระบบการเมืองและผู้ปกครอง ซึ่งมีมีการแข่งขันระหว่างกรุงรัตนโกสินทร์กับกรุงอังวะเพราะการแข่งขันระหว่างพระราชวังหลวงกับพระราชวังบวรสถานมงคล ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับราชอาณาจักร ซึ่งเป็นปัญหาในระบบไพร่ โดยมีความปั่นป่วนในระบบไพร่สมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับมูลนายรุ่นใหม่ และปัญหาเกี่ยวกับไพร่ต่างชาติ ซึ่งเป็นมูลเหตุที่ทำให้ชนชั้นนำเน้นพุทธศาสนาแบบมหายาน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ความคิดเกี่ยวกับระเบียบความสัมพันธ์ในระบบไพร่ไม่ได้รับการอธิบายไว้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์แห่งรัฐ เข้าใจว่าเป็นเพราะการที่ไม่ถือว่ามูลนายในระดับต่างๆ มีอำนาจอิสระหรือมีความสำคัญในตัวเอง เป็นแต่เพียงข้าราชการซึ่งทำหน้าที่ควบคุมดูแลไพร่ตามพระบรมราชโองการ การเข้าเฝ้ารับราชการหรือการส่งส่วยของไพร่ก็ไม่ใช้การรับใช้มูลนายที่ตนสังกัดอยู่แต่เป็นการรับใช้พระมหากษัตริย์ ดังนั้นจึงให้ความสำคัญแต่เฉพาะความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับมูลนายซึ่งเป็นขุนนางและกับไพร่ เมื่อมูลนายและไพร่ทั้งหลายจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ ความสัมพันธ์ในระบบไพร่ก็จะดำเนินไปด้วยดี

ดังความคิดที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นใหญ่เหนือที่ดินทั้งหมดได้รับการรักษาไว้ใน ไตรโลกภูมิวินิจยกถา แต่ความคิดนี้ไม่ได้รับการเน้นเป็นพิเศษเลย ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะกรรมสิทธิ์ของเอกชนเหนือ

ที่ดินมีความมั่นคงมากขึ้นตั้งแต่ปลายอยุธยา" นอกจากนี้กฎหมายที่ได้รับการตราขึ้นในรัชกาลที่ 1 ยังสะท้อนให้เห็นว่าการควบคุมกำลังคนมีความสำคัญกว่าการควบคุมที่ดิน เพราะมีกฎหมายจำนวนมากที่ตราขึ้นเพื่อประโยชน์ในการควบคุมไพร่และทาสแต่ไม่มีฉบับใดเลยที่พยายามควบคุมการถือครองที่ดิน เมื่อสถาปนาอุดมการณ์ของรัฐ ราชสำนักจึงเน้นความคิดซึ่งจะยังผลให้ไพร่ยอมรับใช้รัฐโดยไม่ได้อ้างถึงความเป็นใหญ่เหนือที่ดินของพระมหากษัตริย์ แต่เน้นความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติภารกิจในฐานะธรรมิกราชาธิราชเพื่อยังชนทั้งหลายให้ได้บรรลุอุดมคติของชีวิตโดยเร็วไพร่ทั้งปวงจึงควรกตัญญูแก่เวทียศที่ต่อพระองค์ "ตั้งใจทำราชการเอากำลังเรี่ยวแรงของตัวเป็นแดนแทนพระเดชพระคุณโดยสุจริต" สำหรับการแบ่งผลผลิตให้พระมหากษัตริย์หนึ่งในสิบของที่ผลิตได้ก็ไม่ใช่ว่าด้วยเหตุที่คนทั้งปวงอาศัยที่ดินของพระมหากษัตริย์ในการทำมาหากินแต่เป็นการตอบแทนที่พระมหากษัตริย์ได้ทำหน้าที่ผู้ปกครองและไม่มีเวลาที่จะทำการผลิต

ส่วนที่ 4 พระพุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองในรัชกาลที่ 1

หลักการของพระพุทธศาสนาที่ได้รับการเน้นในรัชกาลที่ 1 เพราะว่าพระพุทธศาสนากับความคิดทางการเมือง มีความคิดเกี่ยวกับจักรพรรดิและธรรมิกราชาธิราชในรัชกาลที่ 1 โดยมีอุดมการณ์ของรัฐในรัชกาลที่ 1 ที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในรัฐ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการปกครอง จะเห็นได้ว่า อุดมการณ์ของรัฐจะบังเกิดผลในทางเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองเพียงใดส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับ การถ่ายทอดความคิดเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของคนทั้งในราชธานี หัวเมือง และประเทศราช ราชสำนักในรัชกาลที่ได้พยายามถ่ายทอดอุดมการณ์ด้วยวิธีต่างๆ นอกจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะทรงพยายามปฏิบัติภารกิจต่างๆ ของธรรมิกราชาธิราชให้ปรากฏเป็นจริงขึ้นแล้วความคิดอันเป็นอุดมการณ์ของรัฐยังได้รับการบันทึกลงไว้ในหนังสือต่างๆ ที่สมาชิกของชนชั้นมูลนายจะได้อ่าน เป็นต้นว่าพระราชพงศาวดาร วรรณคดี กฎหมาย พระราชสาส์น สารตรา ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หนังสือเหล่านี้คงทำหน้าที่ปลูกฝังความคิดทางการเมืองแก่ชนชั้นนำได้มาก เข้าใจว่าในรัชกาลที่ 1 ได้อาศัยหนังสือเพื่อปลูกฝังความคิดทางการเมืองมากกว่าที่เคยมีมา ดังปรากฏว่ามีการชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเพื่อแสดงคติเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ที่ราชสำนักต้องการเน้น มีการแต่งหรือแปลคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยโดยใช้ภาษาความเรียงมากขึ้นอันทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจหลักการของพระพุทธศาสนาที่ได้รับการเน้นได้โดยง่าย นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในฐานะธรรมิกราชาธิราชยังทรงสั่งสอน "ธรรม" แก่เจ้าประเทศราช เจ้าเมือง พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ราษฎรทั่วไป ตลอดจนพระสงฆ์ โดยอาศัยพระราชสาส์น สารตรา และกฎหมาย การสอน "ธรรม" โดยอาศัยหนังสือราชการเช่นนี้มีร่องรอยให้เห็นว่าเริ่มมีครั้งแรกในสมัยธนบุรีแต่ปรากฏอย่างชัดเจนในรัชกาลที่ 1 สะท้อนให้เห็นว่าราชสำนักในรัชกาลที่ 1 พยายามปลูกฝังความคิดทางการเมืองอย่างจริงจัง เข้าใจว่ามูลนายระดับต่างๆ ในเวลานั้นคงพร้อมที่จะรับเอาอุดมการณ์ใหม่จากราชสำนักเอาไว้ เพราะส่วนหนึ่งเป็นมูลนายรุ่นใหม่ซึ่งไม่ผูกพันอยู่กับความคิดทางการเมืองหรือจารีตประเพณีต่างๆ ของชนชั้นมูลนายสมัยอยุธยาเท่าใดนัก ส่วนการถ่ายทอดความคิดทางการเมือง

เมืองลงไปสู่คนในระดับล่างซึ่งไม่รู้หนังสือคงอาศัยวิธีส่งทอดโดยผ่านคนเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านทางมูลนายที่ควบคุมไพร่และพระสงฆ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับราษฎรทั่วไป

เพราะว่าในรัชกาลที่ 1 นี้ การถ่ายทอดหลักการของสังคมให้ไพร่ยอมรับคงมีความสำคัญมากขึ้น เพราะนอกจากกลไกของระบบไพร่จะอ่อนแอแล้ว รัฐยังควบคุมการดำเนินชีวิตของไพร่ได้น้อยลงเนื่องจากลดเวลาเกณฑ์แรงงานลงจากเดิมปีละสองเดือน จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสั่งสอนให้ไพร่บำเพ็ญทานและรักษาศีลด้วยความเข้าใจในลักษณะของทานและศีล ตลอดจนอานิสงส์ซึ่งจะเกิดแก่ใจ และทรงห้ามไม่ให้ราษฎรเชื่อถือเข้าเป็นพรรคพวกของกบฏที่อ้างตัวเป็นผู้มีบุญหรือผู้วิเศษ สำหรับพระสงฆ์ ซึ่งเป็นสื่อกลางอันสำคัญยิ่งในการถ่ายทอดอุดมการณ์ของรัฐไปยังสังคมวงกว้างนั้น ราชสำนักได้พยายามปลูกฝังหลักการของพระพุทธศาสนาที่ราชสำนักต้องการเน้น ทั้งโดยอาศัยวิธีการที่เคยมีมาเช่นการให้พระสงฆ์จากหัวเมืองและประเทศราชเข้ามาศึกษาพระพระพุทธศาสนาในกรุงรัตนโกสินทร์ และโดยวิธีการใหม่ๆ เช่น การมีพระราชปุจฉาเพื่อสอนวิธีการศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา ตลอดจนหลักในการเทศน์แก่สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะซึ่งเป็นผู้นำในคณะสงฆ์ และโดยการตรากฎพระสงฆ์ขึ้น ซึ่งเป็นการศึกษาอีกมากเพื่อจะเข้าใจกระบวนการที่อุดมการณ์ทางการเมืองแพร่ไปยังคนกลุ่มต่างๆ ในราชธานีหัวเมือง และประเทศราช อันจะเปิดทางให้เราสามารถวิเคราะห์ต่อไปได้ว่าอุดมการณ์ที่ราชสำนักในรัชกาลที่ 1 สถาปนาขึ้นนี้มีผลต่อพฤติกรรมทางสังคมของคนกลุ่มต่างๆ ใน “จักรวรรดิ” สมัยนั้นและสมัยต่อมาอย่างไร ซึ่งหมายถึงการบรรลุถึงความเข้าใจในผลที่อุดมการณ์นี้มีต่อวิถีของประวัติศาสตร์นั่นเอง

บทวิจารณ์หนังสือ

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้

เนื้อหาของหนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 – 2352)” มีทั้งหมด 4 ส่วน ซึ่งเป็นจุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ในแต่ละส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสมัยปลายอยุธยาถึงธนบุรีและลักษณะทั่วไปของความคิดทางศาสนา

ผู้วิจารณ์เห็นด้วยว่า เรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดของกรุงเทพฯ และการปฏิรูปสถาบันพระพุทธศาสนา ซึ่งเคยเกิดขึ้นในรัชกาลที่ 1 เป็นเรื่องที่คนในปัจจุบันกำลังพยายามจะทำอีกครั้ง โดยหนังสือเล่มนี้ไม่ต้องการให้มีบทเรียนแก่การปฏิรูปศาสนา เพราะประวัติศาสตร์ไม่เคยซ้ำรอย โดยหนังสือเล่มนี้ เสนอภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะแรกตั้งกรุงเทพฯ ขึ้นเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรไทยเป็นประเด็นหลักที่เสนอ ก็คือ การตีความพระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์ในการจัดระเบียบและควบคุมสังคมอย่างมีพลังมิใช่ใช้อำนาจรัฐเข้าไปจับกุมคุมขังหรือลงโทษเป็นหลักดังที่ทำอยู่ในปัจจุบัน การตีความพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นมีได้กระทำไปตามอำเภอใจ หากแต่เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบททางเศรษฐกิจ และการเมืองกับความพยายามของชนชั้นนำที่จะแก้ปัญหาของตนเอง

ส่วนที่ 2 สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และลักษณะทั่วไป ของความคิดทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจารณ์เห็นด้วยว่า ลักษณะทั่วไปของความคิดทางพระพุทธศาสนา จึงทำให้พระพุทธศาสนามีลักษณะเฉพาะที่เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และแนวความคิดบางประการของพระพุทธศาสนาได้รับการเน้นหรือตีความใหม่เพื่อตอบสนองต่อปัญหาทางการเมืองทั้งภายในอาณาจักรและในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า ล้านช้าง และกัมพูชาเพื่อจะให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของสมัยแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน และมีความเสนอภาพสมัยปลายอยุธยาไว้ด้วยนักวิชาการทั่วไป เมื่อยี่สิบปีก่อนเชื่อกันว่า เศรษฐกิจในสมัยอยุธยาตอนปลายเสื่อมโทรม ซึ่งเป็นเหตุให้เสียกรุง แต่ผู้เขียนพยายามพิสูจน์สมมุติฐานใหม่ว่า เศรษฐกิจขยายตัว แต่การแย่งชิงผลประโยชน์รุนแรงขึ้น ซึ่งมีผลโดยตรงทั้งต่อความคิดทางศาสนาและการเมือง

ส่วนที่ 3 สภาพการณ์ทางการเมืองที่มีผลต่อการกำหนดความคิดทางการเมืองเพื่อเป็น อุดมการณ์ของรัฐ

ผู้วิจารณ์เห็นด้วยว่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 แตกต่างจากสมัยอยุธยาตอนปลายมาก และเป็นต้นกำเนิดของการปรับตัวทางความคิดของชนชั้นนำในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม เมื่อกระแสลมตะวันตกพัดแรง และการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางดำเนินไปอย่างเข้มข้น การตีความพระพุทธศาสนาก็เปลี่ยนไปจากสมัยรัชกาลที่ 1 เกือบสิ้นเชิง กล่าวคือ ในรัชกาลที่ 1 บรมธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของการประพฤติธรรมทั้งของคฤหัสถ์และบรรพชิต โดยต่างก็มีนิพพานเป็นอุดมคติของชีวิตเช่นเดียวกัน เพราะว่า ในสมัยหลังกลับแบ่งธรรมออกเป็นระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรม เพื่อจะให้คนทั่วไปยึดถือข้อธรรมที่ตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจทุนนิยม และเป็นฐานทางเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพให้แก่วัฒนธรรมไทยสมัยใหม่ไปพร้อมกัน ที่มุ่งเน้นพระพุทธศาสนาในฐานะอุดมการณ์ของรัฐไทยในรัชกาลที่ 1 แต่ประวัติศาสตร์ที่ใช้ในการศึกษา หวังว่าจะเป็นประโยชน์ในแง่ที่ให้แนวทางในการทำความเข้าใจความซับซ้อนของความคิดทางการเมืองในยุคอื่นๆ รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยนั่นเอง

ส่วนที่ 4 พระพุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองในรัชกาลที่ 1

ผู้วิจารณ์เห็นด้วยว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในฐานะธรรมิกราชาธิราชยังทรงสั่งสอน “ธรรม” แก่เจ้าประเทศราช เจ้าเมือง พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ราษฎรทั่วไป ตลอดจนพระสงฆ์ โดยอาศัยพระราชสาส์น สารตรา และกฎหมาย การสอน “ธรรม” โดยอาศัยหนังสือราชการ สะท้อนให้เห็นว่า ในรัชกาลที่ 1 พยายามปลูกฝังความคิดทางการเมืองอย่างจริงจัง ทรงสั่งสอนให้ไพร่บ่าวเพ็ญทานและรักษาศีลด้วยความเข้าใจในลักษณะของทานและศีล ตลอดจนอานิสงส์ซึ่งจะเกิดแก่ใจ และทรงห้ามมิให้ราษฎรเชื่อถือเข้าเป็นพรรคพวกของกบฏที่อ้างตัวเป็นผู้มีบุญหรือผู้วิเศษ สำหรับพระสงฆ์ซึ่งเป็นสื่อกลางอันสำคัญยิ่งในการถ่ายทอดอุดมการณ์ของรัฐไปยังสังคมวงกว้าง พยายามปลูกฝังหลักการของพระพุทธศาสนา โดยวิธีการใหม่ๆ เช่น การมีพระราชปุจฉาเพื่อสอนวิธีการศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา ตลอดจนหลักในการเทศน์แก่สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะซึ่งเป็นผู้นำในคณะสงฆ์ และโดยการตรากฎพระสงฆ์ขึ้น เพื่อจะเข้าใจ

กระบวนการที่อุดมการณ์ทางการเมืองแพร่ไปยังคนกลุ่มต่างๆ ในราชธานีหัวเมือง และประเทศราช อันจะเปิดทางให้เราสามารถวิเคราะห์ต่อไปได้ว่าอุดมการณ์ในรัชกาลที่ 1 ที่มีผลต่อพฤติกรรมทางสังคมของคนกลุ่มต่างๆ ใน “จักรวรรดิ” ซึ่งหมายถึง การบรรลุถึงความเข้าใจในผลที่อุดมการณ์ต่อวิถีของประวัติศาสตร์นั่นเอง

จุดด้อยของหนังสือเล่มนี้

เนื้อหาของหนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 – 2352)” มีทั้งหมด 4 ส่วน ซึ่งเป็นจุดด้อยของหนังสือเล่มนี้ ในแต่ละส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสมัยปลายอยุธยาถึงธนบุรีและลักษณะทั่วไปของความคิดทางศาสนา

ผู้วิจารณ์ไม่เห็นด้วยว่า ส่วนใหญ่ผู้เขียนความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทางสังคมปลายอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ โดยใช้แนวคิดความคิดของชนชั้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเปลี่ยนไป ก็คือ ลักษณะที่เรียกว่า เป็นเหตุผลนิยม ตามหลักตรรกะหนึ่ง และมีเหตุผลตามหลักประจักษ์นิยม และยังมีลักษณะมนุษยนิยมที่มองผลในชาตินี้ให้มีความสำคัญขึ้น และมองมนุษย์อย่างเสมอภาคมากขึ้น จากการความเปลี่ยนแปลงโดยตรงที่กระทบระบอบปกครอง การเมือง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เป็นต้น โดยการใช้ฐานความคิดทั้งส่วนที่เป็นอุดมคติและส่วนที่เอามาปฏิบัติจริงในต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะทัศนคติที่มีต่อพระพุทธศาสนา โดยที่อาจารย์สายชลแสดงหลักฐานสนับสนุนความคิดดังกล่าวข้างต้นอย่างละเอียด ซึ่งผู้อ่านสามารถอ่านได้เองอยู่แล้ว ว่าความเปลี่ยนแปลงในแนวคิดทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี้อัน ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงโดยตรงกับความเคลื่อนไหวทางศาสนาที่เรียกว่า การตั้งคณะธรรมยุติกนิกาย

ส่วนที่ 2 สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และลักษณะทั่วไปของความคิดทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจารณ์ ไม่เห็นด้วยว่า การความเคลื่อนไหวทางศาสนาในครั้งนั้น ที่มีฝรั่งและไทยมักยกอิทธิพลความคิดให้แก่หมอสอนศาสนาต่างชาติ บ้างก็ว่าเป็นการตอบโต้การบุกรุกเข้ามาของคริสต์ศาสนา บ้างก็ว่าเป็นการประยุกต์เอาแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ของตะวันตกเข้ามาตีความพระพุทธศาสนาเสียใหม่ แต่ไม่ค่อยมีนักวิชาการพูดถึงพื้นฐานทางความคิดที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมาก่อนหน้านั้นเลย เพราะเห็นนี้ ไม่ได้ปฏิเสธปัจจัยภายนอก ฝรั่งจะมีอิทธิพลหรือไม่ และมากน้อยเพียงใดผมไม่ทราบได้ แต่ผมคิดว่าเราจะไม่มีทางเข้าใจความเคลื่อนไหวที่เรียกว่าธรรมยุติกนิกายได้เลย ถ้าไม่มองความเปลี่ยนแปลงที่มีมาก่อนในสังคมไทย เมื่อวชิรญาณภิกขุเทศนาว่า บุญไม่ใช่การทำทานเพื่อแลกกับสารในชาตินี้และชาติหน้า แต่เป็นเครื่องขจัดกิเลสในจิตใจของผู้ทำบุญ คำเทศานี้ไม่ใช่เป็นความคิดใหม่เสียจนอุบาทสกุบาทสกาฟังไม่ทัน แต่มีแนวคิดชนิดที่อาจารย์สายชล เรียกว่า “มนุษยนิยม” เป็นฐานรองรับในสังคมไทยมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 หรือปลายอยุธยา จึงทำให้คำเทศานี้เป็นที่ยอมรับในหมู่ชนชั้นนำได้ง่าย

ส่วนที่ 3 สภาพการณ์ทางการเมืองที่มีผลต่อการกำหนดความคิดทางการเมืองเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐ

ผู้วิจารณ์ไม่เห็นด้วยว่า ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ใด ๆ ก็ตามอาจเกิดขึ้นได้จากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน เพราะไม่ช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์มากขึ้นตรงไหน เพราะปัจจัยภายนอกซึ่งกระทำต่อสังคมใด ๆ ก็ตาม อาจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้หลายนัยและหลายชั้นหลายเชิงจะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงอย่างที่มีนัยได้เปลี่ยนไปแล้วได้ก็ต้องพิจารณาปัจจัยภายในให้ดี คนกลุ่มไหนเป็นเอเยนต์ของความเปลี่ยนแปลง เขาคิดอะไรอยู่ เขามีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทางสังคม และการเมืองตรงไหน ใคร คือ ศัตรูของเขา ศัตรูของเขาคิดอะไรและมีผลประโยชน์ต่าง ๆ อย่างไร อะไรคือความขัดแย้งที่แท้จริงระหว่างเขาและศัตรู เขาจะเรียกพวกให้มากเพื่อเอาชนะได้อย่างไร ฯลฯ

ส่วนที่ 4 พระพุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองในรัชกาลที่ 1

ผู้วิจารณ์ไม่เห็นด้วยว่า ความเปลี่ยนแปลงก็จะเหลือแต่การชี้แจงไปยังต้นกำเนิด ซึ่งไม่ช่วยอธิบายประวัติศาสตร์ของสังคม ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย อย่างมีความสืบเนื่องเพราะเชื้อของความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นในสังคมไทยนี้เอง แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากภายนอกอย่างแรงในบางครั้ง วิธีทางความเปลี่ยนแปลงก็ถูกกำหนดจากภายในเป็นสำคัญอยู่นั่นเอง เพราะสังคมทุก ๆ สังคมมีทางเลือก แต่ที่เลือกไม่ได้หรือเลือกไปในทิศทางหนึ่งๆ ที่ไม่ใช่เพราะมีอำนาจภายนอกบีบบังคับ หากเป็นเพราะองค์ประกอบภายในให้ทางเลือกไว้จำกัด จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม ซึ่งเกิดขึ้นนับตั้งแต่ปลาย อยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ เป็นผลให้ความคิดของชนชั้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเปลี่ยนไป ก็คือ ลักษณะที่เรียกว่า เหตุผลนิยม ที่มีเหตุผลตามหลักตรรกะ และมีเหตุผลตามหลักประจักษ์นิยม นอกจากนี้ ที่มีลักษณะมนุษยนิยม หมายความว่า มองผลในชาตินี้ให้มีความสำคัญขึ้น และมองมนุษย์อย่างเสมอภาคมากขึ้นมีความเปลี่ยนแปลงตรงนี้ไปกระทบระบอบปกครอง การเมือง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ หลากหลายด้าน จนทำให้ฐานความคิดทั้งส่วนที่เป็นอุดมคติและส่วนที่เอามาปฏิบัติจริงในต้นรัตนโกสินทร์ เปลี่ยนไปอย่างมาก โดยเฉพาะทัศนคติที่มีต่อพระพุทธศาสนานั้นเอง

บทสรุปวิจารณ์หนังสือ

จากการที่ผู้วิจารณ์ได้ศึกษาหนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352)” ผู้เขียนโดย “สายชล สัตยานุรักษ์” จะเห็นว่า “สายชล สัตยานุรักษ์” แบ่งเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสมัยปลายอยุธยาถึงธนบุรีและลักษณะทั่วไปของความคิดทางศาสนา ส่วนที่ 2 สังคมไทยใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และลักษณะทั่วไปของความคิดทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่ 3 สภาพการณ์ทางการเมืองที่มีผลต่อการกำหนดความคิดทางการเมืองเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐ และส่วนที่ 4 พระพุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองในรัชกาลที่ 1 จะเห็นได้ว่า ในแต่ละส่วนมีความสำคัญพยายามที่จะทำให้รัฐแบบจักรวรรดิอันมีกรุงรัตนโกสินทร์เป็นศูนย์กลางมีเสถียรภาพทางการเมืองราชสำนักในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้สถาปนาอุดมการณ์ของรัฐขึ้นใหม่นอกจากจะเพื่อแก้ปัญหา

ความแตกต่างหลากหลายของคติเกี่ยวกับกษัตริย์และการปกครองซึ่งจะเป็นช่องทางให้ผู้อื่นสามารถตั้งตัวเป็นผู้นำทางการเมืองจนเป็นอันตรายต่อพระราชอำนาจแล้วยังมุ่งตอบสนองต่อปัญหาทางการเมืองที่สำคัญๆ ในระยะแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ได้แก่ปัญหาการสร้าง ความชอบธรรมแก่ระบบการเมืองและผู้ปกครองปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธจักรกับอาณาจักร และปัญหาในระบบไพร่ นอกจากนี้ ท่าน “สายชล สัตยานุรักษ์” มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสมัยปลายอยุธยาถึงธนบุรีที่มีลักษณะทั่วไปของความคิดทางศาสนาในสังคมไทยสมัยปลายอยุธยา เพราะว่าพระพุทธรูปศาสนาในระยะปลายอยุธยาที่มีลักษณะสำคัญของความคิดทางพระพุทธศาสนาในปลายอยุธยา ลักษณะทั่วไปของความคิดทางพระพุทธศาสนาในสมัยธนบุรี อย่างไรก็ตาม สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และลักษณะทั่วไปของความคิดทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ สภาพเศรษฐกิจและสังคมในรัชกาลที่ 1 ที่มีชนชั้นนำทางการเมืองกับความคิดทางพระพุทธศาสนา เพราะว่า สภาพการณ์ทางการเมืองที่มีผลต่อการกำหนดความคิดทางการเมืองเพื่อเป็นอุดมการณ์ของรัฐ โดยเฉพาะปัญหาการสร้าง ความชอบธรรมแก่ระบบการเมืองและผู้ปกครอง เพราะว่า การแข่งขันระหว่างกรุงรัตนโกสินทร์กับกรุงอังวะ เพราะว่า การแข่งขันระหว่างพระราชวังหลวงกับพระราชวังบวรสถานมงคล เพราะว่า ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์กับราชอาณาจักร และ ปัญหาในระบบไพร่ โดยความปั่นป่วนในระบบไพร่สมัยรัชกาลที่ 1 ที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับเจ้าขุนมูลนายรุ่นใหม่ และปัญหาเกี่ยวกับไพร่ต่างชาติ โดยมูลเหตุที่ทำให้ชนชั้นนำเน้นพระพุทธศาสนาแบบมนุษยนิยม โดยมีพระพุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองในรัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นหลักการของพระพุทธศาสนาที่ได้รับการเน้นในรัชกาลที่ 1 โดยมีพระพุทธศาสนากับความคิดทางการเมือง เพราะว่า ความคิดเกี่ยวกับจักรพรรดิและธรรมิกราชาธิราชในรัชกาลที่ 1 ที่มีอุดมการณ์ของรัฐในรัชกาลที่ 1 โดยความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในรัฐโดยมีความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการปกครอง เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

สายชล สัตยานุรักษ์. พระพุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352). ภาควิชาประวัติศาสตร์คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.

